

У ФОКУСІ-КРИМ

Рекомендації для журналістів

за підсумками
онлайнного курсу
«У фокусі – Крим»

Коректність
термінології

Глибина аналізу

Пошук джерел

Протидія фейкам

Аналіз даних

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА
ЖУРНАЛІСТІВ УКРАЇНИ
у партнерстві з ЄВРОПЕЙСЬКОЮ
ФЕДЕРАЦІЄЮ ЖУРНАЛІСТІВ

КИЇВ – 2022

Фото НСЖУ

Вступ

Тенденції висвітлення кримської тематики в українських медіа

Понад третина українських місцевих медіа порушує тематику Криму лише кілька разів на рік, а кожне четверте не порушує взагалі. Кожне десяте медіа висвітлює цю тему один раз на місяць і лише одне з шести – раз на тиждень.

Про це свідчать дані опитувань учасників вебінарів проекту «У фокусі – Крим». Однак цього недостатньо. Потрібно перебудувувати й поліпшувати в багатьох медіа висвітлення теми Криму.

За словами журналістів, найчастіше ЗМІ, з якими

//
Понад третина українських місцевих медіа порушує тематику Криму лише кілька разів на рік, а кожне четверте не порушує взагалі

вони працюють, висвітлюють переслідування громадянських активістів і журналістів (63%) або порушення прав людини в окупованому Криму загалом (47%). На третьому місці серед найпопулярніших тем – деокупація Криму (42%).

Інші теми з'являються набагато рідше. Наприклад, про мілітаризацію півострова згадували 31% медіа, а про соціальні питання, медицину, екологію, культуру й мову – тільки 16%. Найрідше згадують економічну ситуацію – 11%.

Опитування проводили заповненням онлайн-анкет з 1 листопада по 3 грудня 2021 року.

Загалом опитали понад 1500 учасників – це студенти-журналісти 26 українських закладів

вищої освіти, журналісти національних та місцевих друкованих, онлайн-медіа, місцевих телерадіокомпаній та журналісти-фрилансери.

Дані щодо практики висвітлення кримської тематики ґрунтуються на відповідях учасників, які вже працюють у ЗМІ, – це приблизно 6% загальної кількості учасників.

Решті учасників пропонували оцінити рівень їхньої обізнаності з певними темами:

- порушення прав людини загалом;
- переслідування громадянських активістів і журналістів;
- деокупація Криму;

Автори рекомендацій

Ліна КУЩ,
Перша секретар НСЖУ,
членкиня Комісії з
журналістської етики

- екологічна ситуація;
- мілітаризація півострова;
- економічна ситуація;
- соціальні питання (медицина, освіта, соціальне або пенсійне забезпечення);
- туризм;
- культура, мова.

Велика група респондентів – 30–33% – оцінила рівень власної обізнаності з цими темами як середній (5–6 балів за 10-бальною шкалою).

Лише 10% опитаних відмінно обізнані з тією чи іншою темою (9–10 балів).

Найбільше опитаних – 35–50% – оціни-

Микола СЕМЕНА,
кримський журналіст,
секретар НСЖУ

ли рівень своєї обізнаності як низький (від 1 до 3 балів).

Брак знань про ситуацію на окупованому півострові, відсутність джерел інформації, контактів експертів та навичок аналізу даних – основні причини, що заважають належному висвітленню кримської тематики в українських медіа.

За підсумками онлайн-курсу «У фокусі – Крим» Національна спілка журналістів України підготувала рекомендації з висвітлення кримської тематики. Автори і спікери курсу прагнули, щоб ці поради стали максимально корисними для журналістів місцевих медіа та молодих журналістів без досвіду висвітлення відповідної тематики. Водночас рекомендації – універсальні для всіх представників медіа – мають підвищити обізнаність журналістів і нададуть їм необхідні інструменти для роботи зі складною, проте суспільно важливою темою.

Розділ 1

Актуальність тематики та глибина аналізу

Для залучення широкої аудиторії та повноцінного висвітлення теми журналістам і редакціям варто розширювати коло тем, пов'язаних із Кримом. Експерти онлайн-курсу «У фокусі – Крим» радять звернути увагу на такі теми.

● **Порушення міжнародного гуманітарного права:**

- культурна спадщина,
- права корінних народів,
- дискримінація,
- заміщення населення,

● **незаконний призов до армії країни-окупанта.**

● **Екологічна ситуація на півострові та її наслідки.**

● **Порушення прав людини:**

- незаконні затримання,
- порушення свободи асоціацій,
- порушення свобо-

ди ЗМІ,

- порушення свободи совісті,
- освіта, права корінних народів, права меншини в меншині.

● **Тема порушення свободи слова і прав журналістів в окупованому Криму особливо важлива для українських і міжнародних медіа. Ця широка тема охоплює такі напрями:**

- силове втручання в діяльність ЗМІ та журналістів, примусове переведення ЗМІ в російське законодавче поле;
- захоплення ресурсів українських ЗМІ, як-от

приміщень редакцій, техніки; незаконне використання українських телевізійних і радіоїчних частот;

- примусова журналістська міграція після окупації півострова;
- заборона на вїзд українським журналістам;

- цензура і тоталітарний контроль за інформацією;

- справа Миколи Семеню;
- справа Владислава Єсипенка;
- переслідування кримськотатарських громадянських журналістів;
- доля етнічних ЗМІ на півострові.

● **Безпека в Чорноморському регіоні та мілітаризація півострова:**

- соціальні аспекти,
- воєнні аспекти.

● **Земельні питання:**

- заповідники,
- земля українських громадян,
- незаконне використання землі для військових потреб.

● **Українські й міжнародні санкції:**

- запровадження

Журналістам і редакціям варто розширювати коло тем, пов'язаних із Кримом

санкцій,

- порушення санкційного режиму,
- вплив санкцій на економіку півострова та РФ.

- Міжнародний контекст:

- перемовини,
- санкції,
- суди,
- висловлювання топових політиків.

- Ненасильницький спротив:

- активність українських політв'язнів,

- підпільний політичний блогінг,
- медійна діяльність активістів,
- використання української державної символіки.

- Життя національних меншин на півострові.

- Спецоперації Росії на міжнародній арені – створення «Клубу друзів Криму», підкуп світових політиків, маніпуляції в ООН, Раді Європи,

ОБСЕ, міжнародних судах – і розвінчання цих спецоперацій.

- Шукайте інформаційні приводи:

- пам'ятні дати або роковини трагічних подій: 26 лютого – День кримського спротиву російській окупації, 18 травня – День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу,
- інші події в Криму й навколо нього.

Фотовиставка НСЖУ «Громадянські журналісти важливі!»

Журналіст Микола Семена зазнавав переслідувань ФСБ Росії.

У 2017 році був засуджений російським кримським судом до 2,5 року позбавлення волі умовно із заборонаю публічної діяльності на 2 роки.

У лютому 2020-го виїхав з окупованого Криму, нині живе в Києві.

Фото НСЖУ

Правозахисники з громадського руху «Кримська солідарність» – є одними з головних джерел достовірної інформації про порушення прав людини з півострова. Муміне Салієва (у центрі) – відома правозахисниця і журналістка, дружина ув'язненого Росією громадянського журналіста Сейрана Салієва. Голова НСЖУ Сергій Томіленко – ініціатор національних та міжнародних кампаній журналістської солідарності, один з організаторів курсу «У фокусі – КРИМ». Майє Мустафаєва (ліворуч) – дружина ув'язненого громадянського журналіста Сервера Мустафаєва.

Розділ 2

Пошук, верифікація і використання джерел інформації

● Культивуйте і зберігайте власні джерела в окупованому Криму.

- Оберегайте свої контакти з людьми, які передають вам інформацію і проживають у Криму. Треба думати не тільки про те, щоб не засвітити ім'я цієї людини, але й про способи зв'язку з нею. Абсолютно

безпечних способів зв'язку немає, але треба думати і знаходити такі, щоб максимально убезпечити своїх кримських помічників.

● Перед використанням інформації від таких людей проаналізуйте відповіді на такі запитання:

- Як використан-
ня конфіденційного

джерела впливає на фактичну точність і правдивість вашого матеріалу?

- Чи потребує джерело захисту? Чи здатні ви його забезпечити?

- Чи буде розкриття джерела загрожувати безпеці людини, її сім'ї або їхнім засобам для існування?

- Кому з вашої редакції ви повинні повідомити справжнє ім'я джерела?

● Жодного вклучення адрес і контактів до загальних листів або редакційних чатів.

● Журналісти і редакції беруть на себе відповідальність за прийняття рішень щодо оприлюднення суспільно важливої інформації з анонімних джерел. Ваш співрозмовник може не усвідомлювати небезпеки або не володіти цифровими навичками, щоб достатньо захистити себе.

● Ніколи не просіть ваших добровільних помічників зробити фото російських військових об'єктів або військової техніки.

● Не змушуйте ваших співрозмовників публічно заявляти про незгоду з окупацією Криму: для мешканців півострова це може загрожувати кримінальною статтею за «екстремізм».

● Переселенці із Криму або вихідці із Криму, які відвідують родичів на півострові. Ці люди можуть поділитися з вами особистими враженнями про сучасне життя в Криму, про особливості перетину адміністративної межі, про настрої мешкан-

ців півострова.

● Українські експерти:

- експертна спільнота Кримської платформи,
- неурядові правозахисні, екологічні, освітні організації,
- кримськотатарські громадські організації та об'єднання,
- організації у сфері захисту культурної спадщини, порушення гуманітарного права,
- експерти у сфері безпеки,
- експерти з питань санкційного режиму,
- експерти з питань порушень свободи совісті та ін.

● Соціальні мережі:

- Кримська солідарність, групи в Фейсбуці, блогери.
- Для моніторингу судових процесів над кримськотатарськими громадянськими журналістами й активістами радимо стежити в соціальних ме-

режах за адвокатами активістів.

- Через адвокатів можна отримати коментарі, оперативну інформацію, передати запитання заарештованим тощо.

● Органи влади, правоохоронні органи України.

● Відкрита інформація в російських базах даних. Варто враховувати, що РФ з року в рік закриває джерела інформації про будь-яку діяльність, пов'язану з Кримом. Тому якщо вам вдалося знайти потрібну інформацію, обов'язково стягніть матеріал, зробіть скриншот екрану і збережіть. Бо за кілька днів після вашої публікації посилання можуть бути закриті.

Дбайте про безпеку людей, які є вашим джерелом інформації про Крим!

Розділ 3

Інформаційна війна Росії, інформаційні диверсії, поширення фейків та протидія інформаційним спецопераціям Росії в Криму, аналіз даних

● Журналістам варто обережно ставитися до статистичних даних країни-окупанта та використання матеріалів з російських джерел. Нерелевантна статистика, напівправа, маніпулятивна інформація, тенденційні коментарі – все це трапляється.

● Водночас іноді такі джерела – єдиний шлях дістати потрібну інформацію. Як і інформація з будь-яких інших джерел, вона потребує ретельної перевірки. Неприпустимо використовувати неперевірені факти лише тому, що про це багато пишуть або гучно волають російські ресурси й російські соціальні мережі.

● Гарна ідея – розвінчання фейків, якими наповнені підконтрольні Росії кримські медіа.

Протидія російській пропаганді – це комплекс заходів, у яких медіа хоч і важливі, але не єдині гравці.

● Джерелами перевірки інформації з російських ресурсів можуть бути:

- офіційні сайти українських органів влади,
- сайти українських громадських та експертних організацій,
- журналістські розслідування з цієї тематики,
- інсайдерська інформація з Криму,
- доповіді та інші документи міжнародних організацій,
- пошук в Інтернеті (наприклад, для встановлення реальної дати фото або відео).

● Уникайте ретрансляції російських наративів у висвітленні інформації: приміром, створення автономії, річниця так званого «референдуму», «мешковщина»).

● Протидія російській пропаганді – це комплекс заходів, у яких медіа хоч і важливі, але не єдині гравці. Щоб ефективно викривати фейки й маніпуляції, а також завойовувати довіру аудиторії, українським медіа варто:

- інформувати про українську державну політику щодо тимчасово окупованих територій і захист інтересів України на міжнародній арені, про

Журналістська освіта важлива! Партнерами НСЖУ в реалізації онлайн-курсу «У фокусі – КРИМ» стали викладачі 26(!) університетів

міжнародну підтримку територіальної цілісності України,

- проводити моніторинг порушень міжнародного й українського законодавства

в Криму,

- стати майданчиком для інформаційного зв'язку з українцями з тимчасово окупованих територій,

- використовувати можливості соціальних мереж для правдивого інформування кримчан, які не мають доступу до заблокованих сайтів і телеканалів,

- інформувати про надання адміністративних послуг, юридичної, освітньої, консультативної та іншої допомоги жителям Криму.

● Об'єктивне й усебічне висвітлення ситуації на тимчасово окупованому півострові – це питання інформаційної безпеки.

Розділ 4

Як поліпшити висвітлення

● Розповідайте про проблему через людські історії. Виявляйте емпатію до тих, про кого ви пишете, – щоб аудиторія бачила долі живих людей, а не сухі цифри чи факти.

● Якісна аналітика, цікавий сторітелінг, актуалізація – ось три умови привернення уваги до теми Криму.

● Повертайтеся до своїх героїв. Якщо це новина про чергове судове засідання – намагайтеся знайти підхід, який приверне увагу. Якщо це тема, яку ви порушували рік, два, п'ять або більше років тому, – спробуйте відшукати людей, з якими

ви тоді спілкувалися, дізнатися, що змінилося.

● Об'єднайте зусилля з колегами, створюйте спільні тематичні рубрики, спецпроекти чи розслідування.

**Об'єктивність
не означає
нейтралітет.**

**Відстоюйте
справедливість
і правду.**

Розділ 5

Проблема коректності термінології

● Як засвідчили результати вхідного анкетування учасників вебінарів проекту, вживання коректної лексики в матеріалах про Крим – серед складних проблем для журналістів, які не висвітлюють цю тему на постійній основі.

● Редакціям і журналістам варто мати пам'ятки про правильне вживання термінів, доповнювати настанови для працівників, які відповідають за редагування текстів.

● Для створення таких пам'яток радимо використувати публікацію «Крим у контексті окупації: Q&A-посібник для медіа» (Центр прав людини ZMINA, Кримська правозахисна група, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2020).

Про сучасний Крим правильно вживати такі слова і словосполучення: «окупований», «тимчасово окупований». Також припустимо казати, що «РФ встановила контроль над Кримським півостровом».

● Неправильно говорити про «анексію» Криму або «анексований» Крим, або про «приєднання Криму до Росії». Водночас припустимо словосполучення – «спроба анексії» (йдеться про спробу РФ в односторонньому порядку включити до свого складу частину території України). Як правове поняття «анексія Криму» в цьому разі Росією не завершена – через невизнання міжнародною спільнотою насильницького приєднання Криму.

● Особливу увагу слід звертати на

інформацію, взятую з російських ЗМІ, кримських ресурсів або офіційних сайтів органів влади Російської Федерації. Неприпустимо використовувати такі терміни, як «Республіка Крим», назви так званих «органів влади» в Криму тощо, – оскільки ці органи створені й діють у супереч українському законодавству. Для посилення на рішення цих органів варто вживати «так званий» або брати в лапки назву. Також припустимо казати про «підконтрольну Росії владу Криму» або «окупаційну владу Криму».

● Варто перевіряти на використання коректної лексики цитати іноземних політиків. У разі вживання термінів, які не узгоджуються з українським і міжнародним законодавством, потрібно подавати про це коментар від редакції (наприклад, якщо політик заявив про «возз'єднання Криму з Росією» тощо).

Фотовиставка НСЖУ
«Громадянські журналісти важливі!»

Довідково

Труднощі, які заважають писати про Крим

На запитання «Які труднощі пов'язані для вас із підготовкою матеріалів про Крим?» журналісти відповіли так:

- Відсутність доступу для українських журналістів на територію півострова – 53%
- Відсутність джерел правдивої інформації – 63%
- Фейки та маніпуляції російської пропаганди – 79%
- Стереотипні уявлення про мешканців Криму – 37%
- Відсутність необ-

хідних знань і навичок у висвітленні таких тем – 52%

- Небезпека для моїх джерел інформації на півострові – 26%

Для місцевих медіа проблема також дефіцит кадрів: зазвичай журналісти в таких ЗМІ не спеціалізуються на певній тематиці, тому не мають змоги заглиблюватися в проблему.

Ще одна перешкода, за словами учасників проекту, – падіння уваги аудиторії до кримських тем. Часто це

пояснюється низьким рівнем матеріалів про Крим. Дві третини (або 68%) опитаних зазначили, що в їхніх медіа переважають офіційні пресрелізи й коментарі українських посадовців. Половина опитаних використовує інформацію аналітичних центрів, ще стільки ж – матеріали з інших медіа. Для третини ЗМІ джерелом слугують громадські організації.

І лише одне з п'яти медіа (21%) практикує особисте спілкування з жителями Криму або з тими, хто виїхав до материкової України.

Серед інших причин невеликої кількості матеріалів про життя на окупованому півострові – агресивна російська пропаганда.

Агресивна російська пропаганда, поширювана на українській території та в західних країнах, – одна з причин невеликої кількості матеріалів про життя на окупованому півострові

Додаток

Корисні посилання й ресурси

У ФОКУСІ-КРИМ

Органи влади, правоохоронні органи України

Кримська платформа

<https://crimea-platform.org/>

Державний комітет статистики України

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Державна прикордонна служба України

<https://dpsu.gov.ua/>

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України

<https://minre.gov.ua/>

Прокуратура АР Крим та м. Севастополя

<https://ark.gp.gov.ua/ua/index.html>

Моніторинг порушень прав людини

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

<http://www.ombudsman.gov.ua/>

Моніторингова місія ООН в Україні

<https://www.facebook.com/>

UNHumanRightsUkraine/

Неурядові організації й аналітичні центри

Національна спілка журналістів України

<https://nsju.org/>

Центр прав людини ZMINA

<https://zmina.ua/>

Центр громадянських свобод

<http://ccl.org.ua/>

Кримська правозахисна група

<https://crimeahrg.org/uk/>

Щомісячні моніторингові огляди ситуації з правами людини у Криму з 2014 року

<https://crimeahrg.org/uk/category/monitor-3/>

База порушень прав людини в Криму

<http://dela.crimeahrg.org/uk/>

КримSOS

<https://krymsos.com/en/>

Кримськотатарський ресурсний центр

<https://ctrcenter.org/uk>

Українська Гельсінська спілка з прав людини

<https://helsinki.org.ua/>

Регіональний центр прав людини

<https://rchr.org.ua/>

Адвокати

і правозахисники

Лутфіє ЗУДІЄВА:

<https://www.facebook.com/lutfiye.zudiyeva>

Еміль КУРБЕДИНОВ:

<https://www.facebook.com/emil.kurbedinov>

Микола ПОЛОЗОВ:

<https://www.facebook.com/nikolay.polozov>

Едем СЕМЕДЛЯЄВ:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100004757052466>

Спеціальний розділ «У фокусі - КРИМ» на сайті НСЖУ:

